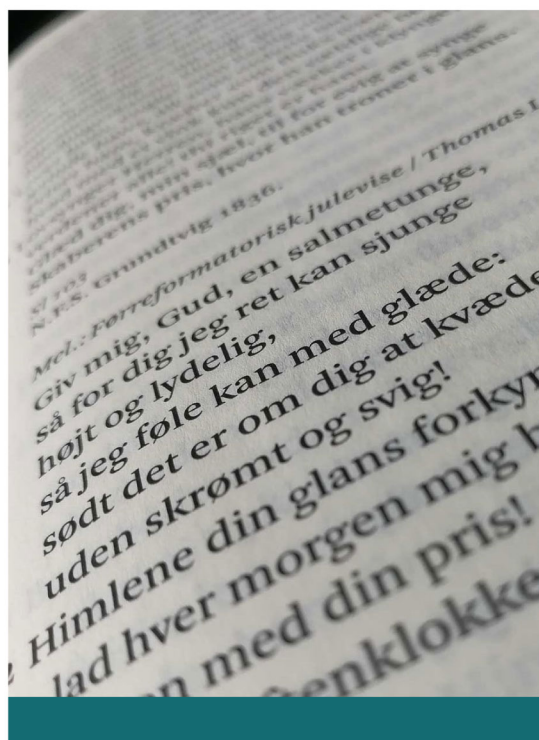

En PDF-artikel fra www.salmedatabasen.dk af Claus Schatz-Jakobsen

Giv mig, Gud, en salmetekst

Indledende bemærkninger om den danske salme som litteratur

Giv mig, Gud, en salmetekst

- indledende bemærkninger om den danske salme som litteratur

Af Claus Schatz-Jakobsen

Præludium.

At fokusere på teksters litteraritet eller 'litteraritet', som Roman Jakobson og andre russiske formalister kaldte det, det vil sige, på det der gør tekster til litterære tekster snarere end noget andet, er ikke nogen kulturel refleksbevægelse, i hvert fald ikke når det drejer sig om salmer. Gyldendals Bibliotek over dansk litteratur i 50 bind fra 1965, redigeret af Erling Nielsen, slutter med et bind Danske Salmer (48), redigeret af Erling Nielsen – og to bind Dansk Lyrik (49-50), redigeret af Thorkild Bjørnvig. Denne opdeling kan oversættes til et kulturelt statement, der lyder nogenlunde således: der findes lyriske digte og der findes salmer, og de genrekategorier bør ikke blandes sammen, for det lyriske digt er i sit væsen verdslig, moderne og bundet til skriften, mens salmen er religiøs, før-moderne og bundet til mundtlighed – den skal synges, helst til musikledsagelse og i fællesskab¹. Opdelingen og adskillelsen kan tjene til gensidig beskyttelse af hver af de to genrer mod 'infektion' fra den anden.

At opdelingen er et symptom på en modernistisk afskæring af lyrikken fra dens i ordets bogstaveligste forstand 'lyriske' udspring, det vil sige, som følelsesstemt sang til akkompagnement af lyrespil, det er en ganske anden sag.

Salmer er nu engang salmer fordi de er salmer (græsk: *psalmoi*), det vil sige, fordi de ifølge salmehistorikeren Jørgen Kjærgaard – og i overensstemmelse med ordets oprindelse – er 'sang til strengespil'. Vil man bruge betegnelsen

salme, må der altså være tale om en tekst, der kan synges til musikledsagelse – ikke læselyrik" (Kjærgaard, 1993: 49). De fleste andre kurante salme-definitioner, som fx Thorkild Borup Jensens definition i arbejdsbogen, *Salmer* (1976), siger stort set det samme, når man lige ser bort fra Kjærgaards lille slutbemærkning om at salmer ikke er læselyrik – næsten som om det var en skam og contra intentionem at læse salmer som man læser lyrik i øvrigt. For Kjærgaards mening er klar og ligger i smuk forlængelse af opdelingen i Gyldendals Bibliotek mellem salmer og lyrik: salmer skal synges, og deres budskab skal opleves intuitivt i kirkerummets fællesskab, ikke analyseres i nærlæsningens enrum og som man i øvrigt skanderer og dissekerer litterære tekster. Sådan vil i brede kirkelige kredse svaret lyde på spørgsmålet om hvad en salme er og gør, og Jørgen Kjærgaard er da også en kirkes mand, cand. theol. og lektor i hymnologi. Lisbeth Smedegaard Andersen, sognepræst og praktiserende salmedigter, er på linje med sin akademiske fagfælle, når hun i artiklen "Salmen som sprogligt kunstværk" hævder, at der kan være en idé i at definere hvad en salme *gør* snarere end hvad den *er*: "Svaret er, at en salme forkynder evangeliet, og en salme, der gør det godt, er et sprogligt kunstværk" (Smedegaard Andersen, 1998: 64). Altså igen en indholdsmæssig definition, der gør kunstnerisk form og kvalitet til en effekt af et bestemt indhold. Fra digtere der har forsøgt sig i både verdslige og religiøse genrer lyder der dog andre toner; (salme)digteren Ole Sarvig har således sagt, at "salmer ikke er en genre mellem andre, men en fortættet sammenfatning af erfaringer" (her citeret efter Erik C. Lindgrens efterskrift til *Salmer og begyndelser til 1980'erne*, 1981:152).

What's in a Psalm?

Men der er en anden måde at anskue salmer på, som vender op og ned på forholdet mellem

¹ Her underforstår jeg for nemheds skyld et lighedstegn mellem lyrik og digtningens kortere og mere komprimerede former (fx ode, elegi, sonet), der har alle eller de fleste af det typiske lyriske digts kendetegn: rim, rytme, strofisk inddeling og et fortættet, evokatitv og originalt billedsprog. Jeg overser med andre ord at der dels findes digte der i højere grad er fortællende (episke) end lyriske, dels at også de fortællende genrer kan være lyriske (fx den lyriske roman).

form og indhold og hævder at ”formen er indholdet” (Hauge, 2000: 19), som litteraten Hans Hauge udtrykker det i en artikel ”Om salmer og modernitet: Fra Grundtvig til Grotrian.” Hvis vi forfølger den tankegang, at formen er eller skaber indholdet, vil det så det sige at al lyrik i teorien kan opnå status af salme, eller at vi ikke kan skelne salmer fra ikke-salmer, det vil sige, religiøs fra verdslig digtning, fordi det religiøse henholdsvis verdslige kun er virkninger af en bestemt form? Eller kan man definere en teksts tematiske indhold og opstille mindstekrav til et lyrisk digt af tematisk-indholdsmæssig art, en laveste fællesnævner for religiøst indhold, for at det kan betegnes som salme? Lad os som eksempel tage L. Mylius Erichsens ”Verdslig julesalme”, som er en gendigtning af B.S. Ingemanns ”Glade Jul” (1850). Jeg citerer de to første strofer af Mylius Erichsens tekst, som blev trykt i *Sangbog for Arbejdernes Søndags-skole* (1899), efter Borup Jensens Salmer:

*Glade Jul, dejlige Jul,
grøn er Sommer og Høst er gul,
Julen alene er tindrende hvid,
Julen er Fred efter Aarets Strid.
|: Julen er Hjerternes Tid. :|*

*Skønne Jul, kærlige Jul,
streng for fattig, for Dyr og Fugl.
Menneske! Om du din Jul forstod,
gav du af Evne og Overflod.
|: Julen er gavmild og god. :|*

(Borup Jensen, 1976: 84)

Salmen udfører en sproghandling og verdsiggør bevidst Ingemanns salme, primært i kraft af titlen, men også ved konsekvent at undlade at nævne Engle, Gud eller Vorherre, som alle optræder i de to første vers af Ingemanns salme. Alligevel hænger salmepræget ved Mylius Erichsens (inter)tekst. Men den horisontaliserer samtidig julen, gør den til et anliggende mennesker imellem, ikke først og fremmest til et vertikalt forhold og et budskab fra Gud til mennesker

om fred og fryd på jord fordi Jesusbarnet blandt os bor, som der står hos Ingemann. Det faktum at Ingemanns vertikale forhold er blevet horisontaliseret af Mylius Erichsen svækker dog ikke kernen i det kristne budskab – snarere tværtimod, vil jeg påstå, for som Mylius Erichsen siger: ”Menneske! Om du din Jul forstod,/gav du af Evne og Overflod.” Det vil sige, hvis mennesket var i stand til at lodde den religiøse dybde (og højde) af den indstiftede højtid, så ville det give af evne og overflod, altså som Gud giver, uden anden grund til at give end uforklarlig og grænseløs kærlighed til mennesket. Men officiel salme-status har Mylius Erichsens verdslige julesalme ikke, og får den formentlig heller aldrig, dertil er titlen for stor en provokation. Selvom en salme pr. definition er en hyldest til Gud, så behøver Han altså ikke nævnes ved navn (men det hjælper altid på salmepræget hvis det personlige pronomener i tredje person hankøn som ovenfor skrives med stort!), og hyldesten kan gerne formuleres endda meget indirekte. Men det betyder selvfølgelig stadig ikke at hvilken som helst digt kan opnå status af salme? For det første skal det have en fast strofisk form (og inden for den enkelte strofe skal det helst have både rim og fast metrik), det skal være sangbart (hvilket følger af den stringente form), og det må vel også kunne honorere kravet om et minimum af religiøst indhold? Med andre ord kan et tilfældigt valgt digt af en tilsyneladende religiøs digter som Halfdan Rasmussen vel næppe gøre krav på salmekvaliteter – eller kan det? Lad os gøre forsøget med ”Noget om mutationer” (fra *Tosserier*, 1953), hvis tre første vers lyder:

*O skønne jord, jeg elsker dig
Og takker for min fødsel.
Det er så rart at være mig.
Hvor er naturen ødsel.*

*Den skaber unge mænd og pir
Med masser af hormoner,
så de kan avle børn, som bliver
til nye mænd og koner.*

*Og de får atter børn som gror
Og river, slår og spytter
Og elsker drøm og spiser jord
Og fandens mælkebøtter.*

(Rasmussen, 1953: 13)

Joh, for en hyldest til den skønne jord og dens mangfoldighed af skabninger kan inden for en bestemt verdensanskuelse sagtens udlægges som en indirekte hyldest til den skønne jords skaber, Gud. Faktisk er der en lang fysiko-teologisk tradition for at aflæse vidnesbyrd om Guds eksistens og skaberkraft ud fra hans skaberværk, det vil sige: jorden, naturen. Det betyder med andre ord, at der ikke synes at være noget simpelt én-til-én forhold mellem en digters eller et digts skjulte eller erklærede (ir)religiøsitet og dets mulighed for faktisk at læses religiøst, hvilket må være første skridt på vejen for et digt til at blive salme.

Men for at et givet digt kan opnå status af salme er det ikke nok at det udnævner sig selv til salme, som i tilfældet Mylius Erichsen, eller som i utallige andre tilfælde fra de seneste 50-75 års danske lyrikudgivelser, der har budt på ganske mange self-styled salmebøger og -samlinger af mere eller mindre religiøse digtere som K.L. Aastrup, Johannes Johansen, Lisbeth Smedegaard Andersen, Johannes Møllehave, Jørgen Gustava Brandt, Ole Sarvig, Lars Busk Sørensen, Holger Lissner og Hans Anker Jørgensen, for nu at nævne de vigtigste. Ejheller er det nok at imødekommende læsere udlægger et bestemt digt som en indirekte hyldest til Gud (som i tilfældet Halfdan Rasmussen) og gør en sådan læsning til deres foretrukne.

Først og sidst må et digt for at blive til en salme nemlig autoriseres, det vil sige, optages i den særlige kanon af anerkendte og som salmer officielt betitle de sange til Guds velbehag, der går under navnet *Den danske Salmebog*, hvis senest reviderede udgave (den 15.) udkom i 2003, og hvis første udgave, *Den danske Psalmebog*, også kendt som "*Hans Thomissøns Salmebog*", daterer sig tilbage fra 1569. Digtene må altså gå

den lange vej omkring accept og anerkendelse af salmebogskommissionen, det vil sige, via et autoritativt fortolkningsfællesskabs konfirmative og performative læsning, altså en læsning, der dels bekræfter, bevarer og bestyrker et bestemt budskab, dels har magten til at ophøje denne læsning til den officielle og udnævne en bestemt lyrisk tekst til salme, uanset om teksten forstår sig selv som sådan eller ej.

Hans Hauges nykritiske salmelæsning.

Tilbage til Hans Hauges omvendning af forholdet mellem form og indhold i "Om salmer og modernitet: Fra Grundtvig til Grotrian." Hauge skitserer her hvad jeg vil betegne som en post-religiøs form for salmelæsning og stiller spørgsmålet: "Er salmer lyrik?" (Hauge, 2000: 17). Han siger selv, at der ikke gives noget definitivt svar, men han insisterer på at forsøge at svare, med udgangspunkt i Hugo Friedrichs forståelse i *Struktur der modernen Lyrik* (1956) af moderne lyrik – fra Rimbaud til Celan – som vanskelig, hermetisk lukket om sig selv, uforståelig. Moderne (eller modernistisk) lyrik var vanskelig, uforståelig, fordi den moderne verden var vanskelig, uforståelig, siger Hauge med henvisning til T.S. Eliot. Hvis nu salmer er lyrik, så må de kunne beskrives som sådan, og hvis det videre er sandt, at lyrik ikke "repræsenterer noget, ikke formidler et indhold, en ide, eller et budskab, må det også gælde for salmen." Men hvis lyrik er paradigmet på modernitet, så "får vi vanskeligt ved at fastholde ideen om salmen som lyrik, såfremt den er forståelig. Derfor er 'moderne' danske salmer ikke lyrik og ikke moderne" (Hauge, 2000: 18). Forståelighed og indholdstvinge er altså efter Hauges mening direkte skadelig for lyrik. Jo mere forudfattet indhold, jo mindre lyrik, for at gengive ham meget kort og skematisk, for i hans nykritiske optik sætter formen indholdet. Poesiens indhold er

dets universaliserbare prosa-kerne, men det var poesien uvedkommende. Og denne nykritiske ide kan vi sagtens bruge om salmer. De handler om Gud, og dermed er det

sagt – forhåbentlig. Resten er det interessante (...). Salmer handler ikke om noget; de handler. De er performative. (Hauge, 2000: 18-19)

Hauge bruger sin nykritiske omvending af rangordningen indhold → form til form → indhold, til at føre en række nulevende, danske digtere i felten som potentielle salmedigtere – vel at mærke digtere, der skriver moderne, det vil sige, vanskelig, hermetisk, uforståelig lyrik. Samtidig slår han fast, at det er umuligt at skelne salmer fra ikke-salmer ud fra æstetiske kriterier – det er udelukkende et spørgsmål om smag. Med nedbrydningen af genreskellet mellem salmer og ikke-salmer kan han lægge afstand til de moderne salmedigtere (Hauge nævner dem ikke ved navn, men han tænker utvivlsomt på fx K.L. Astrup, Johannes Johansen, Holger Lissner og Hans Anker Jørgensen), hvis salmer efter hans mening er dårlige, ”fordi de ikke ligner samtidens litteratur. De skriver med andre ord for et massekulturelt marked, under andre vilkår end dem Grundtvig skrev under, for på hans tid var kulturen endnu ikke splittet op i fin- og massekultur.

Når Grundtvig skrev salmer skrev han ikke anderledes end når han skrev verdslige digte – ”Han skulle ikke finde en anden form, stil, billedsprog eller retorik for at skrive salmer” (Hauge, 2000: 20). Hauge foretrækker en kongerække af moderne danske digtere, der tæller Søren Ulrik Thomsen, Pia Tafdrup, Pia Juul, men allerhelst Simon Grotrian – ”Hans digte er ligefremt kristne; så dem, der er bekymrede for indholdssiden, kan være rolige” (Hauge, 2000: 20). Men, som man siger: *It's not gonna happen*; Grotrian må vente mindst lige så længe på optagelse i Salmebogen som Grundtvigs ”Påskeblomst! hvad vil du her” måtte vente – ca. 135 år – og det ved Hans Hauge da også godt, selvom han på sympatisk vis udlægger en sonet fra Grotrians samling, *Risperdalsonetterne* (2000), som potentiel salme.

N.F.S. Grundtvig under salmesang i Vartov Kirke (efter www.danmarkshistorien.dk)

Postludium

Jeg er elev af Hans Hauge og har i mange år nydt at læse hvad der er kommet fra hans pen eller printer. Netop derfor træder jeg her mod slutningen ud af hans enorme indflydelses slag-skygge. Hauges læse- og fortolkningsstrategi i den omtalte artikel er fremadrettet, vendt mod det arbejde som salmebogskommissionen udførte i perioden 1993-2002 med at forberede den 15. udgave af *Den danske Salmebog*, der udkom i 2003. Strategien, der bevidst provokerende ikke skelner mellem salmer og ikkesalmer, men udelukkende mellem gode og dårlige salmer, kan imidlertid også bruges kritisk bagudrettet, med sigte på nyligt eller for længst tilkomne salmer. Stærkt forenklet kan man sige, at salmer der er undfanget og født som salmer, det vil sige, med tanke på et forståeligt indhold snarere end på en original, tidssvarende, moderne form, er dømt til at blive dårlige salmer. Salmer, derimod, der har været lyriske digte først, det vil sige, er skrevet med tanke på en

frapperende form snarere end på et indhold, der alligevel er givet på forhånd (Gud er stor, Gud er god!), og først dernæst er blevet salmer, de har i mange tilfælde vist deres værd og har opnået status af gode, blivende salmer, og dem er *Salmebogen* stadig rig på, selvom der er blevet ryddet op på hylderne i 2003-udgaven. De kan og bør, apropos min indledning, med lige så god ret optræde i samlinger af dansk lyrik, der 'kun' er autoriseret af fortolkningsfællesskaber, hvis eneste optagelseskriterium er æstetisk finesse og imødekommelse af god smag, som i den autoriserede *Salmebog*. Det er de gode, formbevidste, vanskelige, (om man vil) uforståelige salmer, af Sthen, Kingo, Brorson, Grundtvig, men efter min mening allerhelst Ingemann², der som en enorm læselyrisk kulturskat ligger gemt i *Salmebogen*, forbeholdt kirkelige og andre rituelle religiøse handlinger, men som vi kulturkristne kræver tilbage fra de kirkelige sammenhænge til genlæsning og æstetisk nydelse – Giv os, Gud, en salmetekst,/Så om dig vi ret kan læse/Tyst, men tydeligt!

2 Ingemanns salmer er naivt og ligefremt kristne, selvom de efter Grundtvigs mening "sjelden gaee dybt i det Christelige" (her citeret efter Borup Jensen, 1976:7).

Bibliografi:

Borup Jensen, Th. 1976. Salmer. København: Gyldendal.

Den danske Salmebog. 2003. København: Det Kgl. Vajsenhus' Forlag.

Hauge, Hans. 2000. "Om salmer og modernitet: Fra Grundtvig til Grotrian", in Kritisk forum for praktisk teologi, 82: 14-24.

Kjærgaard, Jørgen. 1993. du blandt vore lovsange bor... Hvad skal den danske kirke synge i det 21. århundrede? Århus: Tuxedo Grafisk.

Rasmussen, Halfdan. 1953. Tosserier. Tredje samling. København: Steen Hasselbalchs Forlag.

Smedegaard Andersen, Lisbeth. 1998. "Salmen som sprogligt kunstværk", in Michael Blædel (red.). Det sproglige kunstværk. København: Reitzel.

Sarvig, Ole. 1981. Salmer og begyndelser til 1980'erne. København: Gyldendal.